

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ ТА ФОРМУВАННЯ СТУДЕНТІВ-СТОМАТОЛОГІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ

N. S. Hutor

I. Horbachevsky Ternopil National Medical University

FEATURES OF EDUCATION AND TRAINING OF DENTAL STUDENTS IN THE CONDITIONS OF THE MILITARY STATE

Анотація. Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України постійно відповідає умовам та часу. Під час військового стану в Україні відбулося багато змін, які відрізняються від навчального процесу, що проводився раніше. Насамперед доводилося розробляти алгоритми, в яких йдеться про безпеку здобувачів та персоналу кафедри. Після облаштування безпечного укриття розпочався навчальний процес. Проте підготовка лікарів-стоматологів, які викувані сьогодні, лише загартовує їх, зміцнює їх моральний дух та підштовхує до більш наполегливої праці. Здобувачі-стоматологи показали та продемонстрували свою свідомість українського громадянина Української держави. При підготовці майбутніх лікарів-стоматологів враховуємо надання допомоги в умовах війни.

Мета статті – узагальнити досвід підготовки лікарів-стоматологів на кафедрі хірургічної стоматології ТНМУ імені І. Я. Горбачевського, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Стоматологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальності 221 «Стоматологія» в умовах військового стану в Україні.

Ключові слова: здобувач; лікар-стоматолог; професійна підготовка; військовий стан; психологічна стресостійкість; щелепно-лицева ділянка.

Abstract. I. Horbachevsky Ternopil National Medical University Ministry of Health of Ukraine constantly responds to conditions and time. During the martial law in Ukraine, there were many changes that differ from the educational process that was carried out before. First of all, we had to develop algorithms that deal with the safety of applicants and department staff. After arranging a safe shelter, the educational process began. However, the training of dentists forged by the present only hardens them, strengthens their morale and encourages them to work harder. Applicants-dentists showed and demonstrated their awareness of being a Ukrainian citizen of the Ukrainian state. When training future dentists, we take into account the provision of assistance in wartime conditions.

The purpose of the article is to summarize the experience of training dentists at the Department of Surgical Stomatology of the I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, who are studying under the educational and professional program «Dentistry» of the second (master's) level of higher education in the field of knowledge 22 «Health care», specialty 221 «Dentistry» in the conditions of martial law in Ukraine.

Key words: applicant; dentist; professional training; military status; psychological stress resistance; maxillofacial area.

Вступ. На сьогодні зміни у медичній освіті, зокрема у підготовці лікарів-стоматологів, є невід'ємною складовою трансформації системи охорони здоров'я в цілому. Задля підвищення конкурентоспроможності фахівців даного профілю, виведення її підготовки на якісно новий рівень і, відповідно, підвищення якості надання медичних послуг необхідне проведення системних та послідовних змін шляхом створення та впровадження в дію стандартів якості стоматологічної освіти.

У Стандарті вищої освіти спеціальності 221 «Стоматологія», затвердженому та введеному в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 24.06.2019 р., зазначається, що кінцевою ме-

тою навчання є такий фахівець, який «здатний розв'язувати складні задачі та проблеми у сфері стоматології й охорони здоров'я, що характеризуються невизначеністю умов та вимог, і виконувати професійну діяльність лікаря-стоматолога» [10].

Підготовка лікарів-стоматологів у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України (ТНМУ) завжди відповідала вимогам часу, а з введенням у країні військового стану теж зазнала певних змін.

Мета дослідження – узагальнити досвід підготовки лікарів-стоматологів на кафедрі хірургічної стоматології ТНМУ, які навчаються за освітньо-професійною програмою «Стоматологія» другого

(магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальності 221 «Стоматологія» в умовах військового стану в Україні.

Методи дослідження: теоретичний аналіз й узагальнення наукової літератури та офіційних документів з проблеми підготовки медичних працівників в умовах військового стану для з'ясування найбільш значущих підходів до її розв'язання; вивчення навчально-методичної документації викладачів кафедри хірургічної стоматології з метою визначення змін у змісті підготовки здобувачів з урахуванням збільшення поранень щелепно-лищевої ділянки під час воєнних дій та надання відповідної допомоги; анкетування здобувачів 2 та 3 курсів стоматологічного факультету віком від 19 до 20 років з різних регіонів України задля виявлення проблем, викликаних війною, у їхньому психологічному стані.

Результати дослідження. Війна, яку розв'язала Росія, стала стресом для всіх учасників освітнього процесу. Перед викладачами постало багато нагальних проблем: від розробки алгоритмів, в яких йдеться про безпеку здобувачів та персоналу кафедр, до внесення змін, які продиктувала війна у правці робочих програм навчальних курсів.

Однією з перших постала проблема забезпечення адаптації всього освітнього процесу до реалій війни. Цьому сприяла низка заходів: перехід на асинхронне навчання, облаштування безпечного укриття, розробка алгоритму дій під час повітряних тривог.

Змінилася й сама мета педагогічного процесу – підготовка висококваліфікованих лікарів-стоматологів до дій в екстремальних ситуаціях війни з урахуванням їх психологічних проблем, які загострилися під час введення військового стану в країні.

Спільно з кафедрою військової медицини та медицини катастроф зі здобувачами у центрі симуляційного навчання проведені тренінги з невідкладних станів.

Особливу увагу було приділено зміцненню морального духу майбутніх медиків. Вже в перший місяць війни на базі кафедри хірургічної стоматології психологічна служба університету провела анкетування здобувачів 2 та 3 курсів стоматологічного факультету віком від 19 до 20 років з різних регіонів України (126 осіб) з метою вивчення їх емоційного стану та нагальних потреб. Ці тренінги показали, що всі опитані мають певний рівень тривоги, а 25 здобувачів зі сходу та півдня України, що склали 19,8 % від числа респондентів, отримали значні

психічні травми. Цим здобувачам працівники психологічної служби університету надали невідкладну допомогу у вигляді консультацій та тренінгів.

Також психологічна служба розробила рекомендації щодо подолання стресових станів, виховання стресостійкості, спираючись на які, викладачі кафедри регулювали власний психологічний стан і вчили здобувачів проживання сучасного військового часу: застосовувати психологічні методики перемикавання, підтримувати родину, активно включитися у волонтерську діяльність та ін.

Окремо слід відзначити саме волонтерську місію науково-педагогічних працівників кафедри хірургічної стоматології та здобувачів. На період воєнного стану Міністерство охорони здоров'я України дозволило залучати до надання меддопомоги на добровільних засадах здобувачів вищої освіти за спеціальностями галузі знань 22 «Охорона здоров'я». Тож із перших днів воєнного стану було започатковане безкоштовне консультування та надання стоматологічної (невідкладної та планової) допомоги бійцям територіальної оборони, військовослужбовцям, внутрішньо переміщеним особам.

Було налагоджено чергування у відділенні хірургічної стоматології Тернопільської обласної клінічної лікарні, де стали приймати поранених бійців та цивільне населення з травмами, отриманими в результаті бойових дій. Спілкуючись із цими пацієнтами, здобувачі зміцнювалися у вірі в нашу перемогу, ставали впевненішими, ще з більшою усвідомленістю стали підходити до свого професійного становлення.

Кафедральні працівники зі здобувачами залучилися до співпраці з міжнародними організаціями щодо надання гуманітарної допомоги, до участі у закупівлі медикаментів для Збройних сил України та цивільного населення, яке прибуло на терени Тернопілля.

Певна частина здобувачів випускових курсів добровільно стала до лав ЗСУ і теж отримала волонтерську підтримку з боку університету.

Не менш важливим напрямком роботи кафедри став перегляд змісту підготовки майбутніх лікарів-стоматологів.

Вивчення історії військової медицини показало, що у війнах, які відбувалися у ХХ столітті, кількість щелепно-лищевих поранень постійно зростала: від 3,5–4,5 % від усіх поранень у Другій світовій війні та до 10,5 % під час війни у В'єтнамі (США). Не менш показовими є дані бойових поранень ШЧД, яких зазнали радянські війська в Афганістані та

бійці федеральних сил Російської Федерації у Чеченській Республіці – 8,5–9,0 % [7].

В умовах сучасної війни ми теж будемо спостерігати збільшення кількості бійців із травматичними пошкодженнями ЩЛД, із посттравматичними дефектами та деформаціями обличчя, що є результатом неадекватної та несвоєчасної медичної допомоги на полі бою. Тому лікар-стоматолог повинен володіти повним арсеналом знань, умінь та практичних навичок надання допомоги саме при таких пораненнях, володіти алгоритмом дій безпосередньо на полі бою, в госпіталях та реабілітаційних центрах. Все це вимагає запровадження нових технологій та інформаційних систем, які будуть сприяти накопиченню теоретичних та клінічних знань, умінь, навичок для роботи на високотехнологічному рівні [9].

Узагальнення історичного досвіду та необхідності формування готовності майбутніх стоматологів до дій у ситуації війни спонукало до внесення змін в робочу програму курсу «Хірургічна стоматологія». Особливо вони торкнулися змістових модулів «Військова стоматологія» і «Травматологія щелепно-лицевої ділянки», зокрема питань, пов'язаних із травматичними пошкодженнями ЩЛД у результаті бойових травм, особливостей їх клінічного перебігу, основ діагностики, лікувальних маніпуляцій, методів та засобів надання ургентної допомоги при невідкладних станах, що застосовуються в практиці лікаря-стоматолога безпосередньо в зоні бойових дій і відносяться до компетенції хірургічної стоматології та щелепно-лицевої хірургії [5, 6, 11].

Ми вважали за необхідне розкрити зміст воєнно-медичної доктрини нашої країни, ознайомити лікарів-стоматологів з основними принципами організації, об'ємом та змістом допомоги пораненим у ЩЛД, з особливостями організації хірургічної допомоги щелепно-лицевим пораненим в екстремальних умовах. Так, на лекційних та практичних заняттях більш поглиблено стали розглядатися такі питання, як пошкодження м'яких тканин ЩЛД, ранні ускладнення пошкоджень ЩЛД (синдром тривалого здавлення тканин обличчя), пошкодження нижньої та верхньої щелеп, пошкодження вилицевих кісток, кісток носа, термічні ушкодження обличчя, сучасні вогнепальні поранення, супутні ускладнення пошкоджень ЩЛД (кровотеча, асфіксія, шок), комбіновані пошкодження ЩЛД. Зверталася увага на клінічний перебіг, методику хірургічної обробки ран, види швів, надання допомоги на місці травми, на етапах медичної евакуації з ура-

хуванням естетики обличчя. Розкривалися особливості тимчасової (евакуотранспортної) іммобілізації при пошкодженнях кісток лицевого черепа, вплив порушень естетики обличчя на психіку поранених, роль пластичної хірургії в лікуванні пошкоджень обличчя, її принципи, технології реконструктивно-відновних втручань та прогнозування їх результатів, зменшення кількості хірургічних етапів та термінів реабілітації.

Ефективність допомоги пораненим у щелепно-лицевій ділянці залежить від постановки правильного діагнозу та вибору адекватного методу лікування. Тому дії науково-педагогічного складу кафедри насамперед спрямовуються на формування у здобувачів навичок збору анамнезу, проведення диференційної діагностики стану ЩЛД із різним клінічним перебігом та ускладненнями. Це складний процес, який потребує врахування багатьох факторів та знань, які часом виходять за рамки навчальної програми та потребують навичок практичної роботи [7]. Тому саме практичній підготовці стала приділятися підсилена увага. Адже якщо здобувач зможе наблизитися до визначення можливої причини хвороби пацієнта та знайти відповідні методи лікування, він робить великий крок у набутті та розвитку свого власного клінічного досвіду. Саме практичні заняття дають змогу розвивати аналітичне мислення майбутніх лікарів-стоматологів, вчать знаходити вихід у будь-якій ситуації, застосовувати нові методики та схеми лікування, прогнозувати ускладнення, формують бажання донести результати своєї практичної роботи широкій аудиторії, співпрацювати, а не ставати конкурентами – все це формує лікаря як особистість [1–3].

Значна увага приділяється формуванню у здобувачів навичок збору анамнезу, проведення обстеження та диференційної діагностики захворювань ЩЛД із різноманітним клінічним перебігом та їх ускладненнями.

На практиці вивчаються сучасні підходи до діагностики, принципів лікування та профілактики на засадах даних доказової медицини, а також невідкладні стани в практиці хірургічної стоматології. Так, подається інформація про технології операційного нейромоніторингу, відновлення втраченої кісткової тканини за допомогою клітинних технологій, технологій віртуального моделювання та роботи зі стереолітографічними моделями, які дозволяють візуалізувати анатомічну будову, отримати цифрові показники щодо розмірів, з'ясувати морфологічні особливості та ін. [9].

Здобувачі беруть активну участь у діагностично-лікувальному процесі амбулаторних, стаціонарних пацієнтів під керівництвом асистентів та доцентів кафедри. Також передбачено ознайомлення з лікувально-профілактичними заходами, які найчастіше застосовуються в хірургічній стоматологічній практиці. Від час аналізу конкретного клінічного випадку, пов'язаного з пораненням, увага здобувачів акцентується на розкритті специфіки процесу: діагностики, визначення адекватного (консервативного, хірургічного) методу лікування, алгоритм хірургічного втручання, розбираються та дискутуються помилки та причини можливих ускладнень під час та після операцій.

Виходячи з важливості практичної підготовки здобувачів, була збільшена кількість практичних занять у лікувальних закладах: Тернопільській обласній клінічній лікарні, Тернопільському обласному клінічному онкодиспансері, де здобувачі беруть участь у діагностично-лікувальному процесі амбулаторних, стаціонарних пацієнтів під керівництвом професора, доцентів та асистентів кафедри. В цій ситуації викладачі сприймають майбутнього лікаря-стоматолога як рівноправного партнера, як колегу, на паритетній основі взаємодіють з ним, підкреслюючи рівноцінність цілей, прав та обов'язків по відношенню до пацієнта. Така взаємодія підвищує впевненість молодих лікарів у собі, привчає до обговорення клінічних випадків, підштовхує до аргументації власних думок та відстоювання своєї точки зору.

Для професійно-орієнтованого навчання, набуття практичного досвіду створена відповідна теоретична та практична база. Виходячи з того, що сучасне покоління студентів вільно використовує цифровий простір, володіє комп'ютером, цікавиться новітніми технологіями, ми намагаємося виправдати їх очікування [5]. Окрім фантомного навчання, ми застосовуємо спеціальні навчальні відеофільми, живу телевізійну трансляцію ведення операції з операційної, так звану "live surgery". Безумовно, це підвищує якість навчання, допомагає йти в ногу з часом. За період військового часу відеотека також була поповнена відеоматеріалами по розділу «Реконструктивно-відновна хірургія ЩЛД», що демонструють алгоритм надання планової та невідкладної медичної допомоги у щелепно-лицевому відділенні.

Частина занять проводиться в інтерактивній формі із застосуванням таких методів навчання, як кейс-study, з використанням тренажерів-симулято-

рів, де здобувачі вчаться самостійно розв'язувати поставлені ситуаційні задачі, вправляються у різноманітних технологіях практичної маніпуляції. Педагогі обов'язково звертають увагу на оптимальні шляхи розв'язання саме тих проблем, які можуть постати в критичних та швидкозмінних військових ситуаціях, такі, як: надання допомоги на місці травми, на етапах медичної евакуації з урахуванням естетики обличчя; діагностика вогнепальних поранень та пошкоджень м'язих тканин, кісток обличчя; хірургічна обробка ран, використання основного та допоміжного обладнання та ін. Такий підхід до проведення практичних занять сприяє формуванню хірургічних, терапевтичних та деонтологічних вмінь і практичних навичок.

Підсилена увага в цей складний час приділяється особистісному зростанню майбутніх лікарів-стоматологів. Акцент ставиться на тому, що професія лікаря повинна відповідати багатьом критеріям, таким, як: відповідальність, чесність, порядність, безкорисливість, доброта, такт, акуратність, дбайливість, наполегливість, добросовісність, організованість, уміння володіти собою та діяти в команді, комунікативність та ін. [1, 3]. На власному прикладі, на прикладах діяльності кращих лікарів міста та країни ми намагаємося донести до здобувачів тезу, що лікар – це людина, покликана покращувати життя інших, готова жертвувати певними вигодами та зручностями, протистояти труднощам заради виконання свого професійного обов'язку. Особливо важливо усвідомлювати себе такою людиною в період війни.

Враховуючи те, що гуманність медичної праці беззаперечна, особливої гостроти нині набула проблема психологічної та деонтологічної підготовки здобувачів стоматологічного факультету.

Успішність лікування багато в чому обумовлена якістю взаємодії пацієнта та лікаря, яка будується на взаєморозумінні, навичках лікаря комунікувати з пацієнтом.

Війна завжди пов'язана зі зміною емоційного стану тисяч людей. Стрес, підвищений рівень тривожності, фрустрації, страх, депресії у поєднанні з фізичним болем іноді роблять пацієнта неадекватним, його реакції можуть бути непередбаченими. Тому поряд із відпрацюванням алгоритму дій при наданні допомоги цивільному пацієнту чи пораненому ми вчимо майбутніх лікарів-стоматологів поставити себе на місце пацієнта, побачити, відчути, вислухати, заспокоїти, надати пораду, зрозуміти його фізичне та емоційне самопочуття й дія-

ти відповідно до нього. Цього вимагає не тільки загальна культура медичного обслуговування, а й необхідність оцінити та полегшити психофізичний стан людини, яка отримала психологічну і фізичну травму війни.

Формування комунікативної компетентності, особливо в умовах військового сьогодення, є одним із важливих завдань колективу кафедри хірургічної стоматології, оскільки некомпетентність у спілкуванні може негативно позначитися на діагностичному та лікувальному процесі [4].

У процесі контакту з пацієнтом на практичному занятті у лікувальному закладі педагоги демонструють приклади дотримання деонтологічних правил, сформульованих у роботах, а саме: емпатію (усвідомлене співпереживання), акцептацію (безумовне позитивне прийняття хворого), самоконгруентність (природність поведінки), створення довірливого клімату, враховуючи очікування пацієнта від процесу діагностики, лікування та процесу реабілітації [1, 3].

Значущим, на наш погляд, у ситуації лікувальної взаємодії є емоційний досвід та стан самого лікаря. Вони накладають відбиток на специфіку лікування, спілкування з пацієнтом під час надання лікарської допомоги. Тому ми намагаємося на практичних заняттях зрозуміти стан здобувача, підлаштуватися під нього і, вже виходячи з цього, надавати поради, стимулювати самостійний пошук, самостійність у прийнятті рішень.

Усі ці заходи спрямовані на профілактику появи як особистих, так і професійних деформацій

Список літератури

1. Андрійчук О. Я. Виховання гуманності у студентів медичного коледжу в процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія та методика виховання» / О. Я. Андрійчук. – К., 2003. – 19 с.

2. Гутор Н. С. Алгоритми виконання практичних навичок з хірургічної стоматології : посіб. / Н. С. Гутор. – Тернопіль : ТНМУ, 2020. – 171 с.

3. Гутор Н. С. Особливості викладання хірургічної стоматології в умовах дистанційного навчання / Н. С. Гутор // Актуальні проблеми вищої медичної освіти і науки : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю, 8 квіт. 2021 р. – Х., 2021. – С. 58–59.

4. Кульбашна Я. Концептуальні основи формування професійної компетентності майбутніх фахівців у галузі стоматології / Я. Кульбашна // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 2 (6). – С. 86–96.

5. Маланчук В. О. Імітаційне комп'ютерне моделювання в щелепно-лицевій хірургії / В. О. Маланчук,

у лікарів-стоматологів та на їх нівелювання, адже спеціаліст військово-медичної сфери повинен мати високий рівень компетентності, професійної, соціальної та загальнолюдської відповідальності за результати своєї діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фахова підготовка лікаря-стоматолога у військовий час передбачає засвоєння питань теорії й практики з усіх розділів хірургічної стоматології, починаючи з організаційної роботи щелепно-лицевого стаціонару до надання ургентної та планової кваліфікованої хірургічної стоматологічної допомоги цивільному населенню і пораненим військовим.

На кафедрі хірургічної стоматології Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України йде інтенсивна перебудова змісту та форм підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я», спеціальності 221 «Стоматологія» з урахуванням реалій військового часу. Ефективне формування універсальних компетенцій є вимогою сьогодення та в подальшому буде слугувати розвитку вітчизняної військово-медичної освіти.

Перспективи подальших досліджень повинні бути спрямовані на сучасну підготовку лікарів-стоматологів, які повинні володіти повним арсеналом знань, умінь та практичних навичок надання допомоги в зоні бойових дій, на полі бою, у військових госпіталях і реабілітаційних центрах із запровадженням новітніх технологій та інформаційних систем.

М. Г. Крищук, А. В. Копчак. – К. : Видавничий дім «Асканія», 2013. – 231 с.

6. Маланчук В. О. Травматичні пошкодження орбіти і слъзовідвідних шляхів / В. О. Маланчук, Ю. В. Чепурний. – Біла церква : ПАТ «Білоцерківська книжкова фабрика», 2014. – 176 с.

7. Підготовка лікарів-стоматологів з позицій освітнього простору XXI сторіччя / І. Кайдашев, М. Расін, Л. Селихова [та ін.] // Проблеми екології і медицини. – 2015. – Т. 19, № 5–6. – С. 22–23.

8. Поплавська С. Д. Етика професійної взаємодії медпрацівника і хворого / С. Д. Поплавська // Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. – 2013. – № 11. – С. 121–127.

9. Рибак В. А. Сучасні можливості та перспективи застосування CAD/CAM технології в лікуванні хворих із дефектами і деформаціями кісток лицевого черепа / В. А. Рибак, А. В. Копчак // Травма. – 2015. – Т. 16, № 3. – С. 71–78. – Режим доступу : <http://www.mif-ua.com/archive/article/40904>.

10. Стандарт вищої освіти України. Другий (магістерський) рівень. Ступінь вищої освіти «Магістр». Галузь знань 22 «Охорона здоров'я». Спеціальність 221 «Стоматологія». Видання офіційне / О. Шешукова, О. Удод, О. Остапко, М. Мруга. – К. : Міністерство освіти і науки України, 2019. – 23 с. – Режим доступу :

<<[11. Хірургічна стоматологія та щелепно-лицева хірургія : підручник : в 2 т. / \[В. О. Маланчук та ін.\]. – К. : ЛОГОС, 2011. – 672 с.](https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/221-Stomatolohiyamahistr.20.01.22.>>.</p>
</div>
<div data-bbox=)

References

1. Andriichuk, O.Ya. (2003). Vykhovannia humannosti u studentiv medychnoho koledzhu v protsesi fakhovoi pidhotovky [Education of humanity in medical college students in the process of professional training]. (*Extended abstract of candidate's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].

2. Hutor, N.S. (2020). *Alhorytmy vykonannia praktychnykh navychok z khirurhichnoi stomatolohii [Algorithms for performing practical skills in surgical dentistry]*. Ternopil: TNMU [in Ukrainian].

3. Hutor, N.S. (2021). Osoblyvosti vykladannia khirurhichnoi stomatolohii v umovakh dystantsiinoho navchannia [Peculiarities of teaching surgical stomatology in distance learning]. *Aktualni problemy vyshchoi medychnoi osvity i nauky – Actual problems of higher medical education and science : Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation*. Kharkiv [in Ukrainian].

4. Kulbashna, Ya. (2014). Kontseptualni osnovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u haluzi stomatolohii [Conceptual bases of formation of professional competence of future specialists in the field of stomatology]. *Osvitolohichnyi dyskurs – Educational Discourse*, 2(6), 86-96 [in Ukrainian].

5. Malanchuk, V.O., Kryshchuk, M.H., & Kopchak, A.V. (2013). *Imitatsiine kompiuterne modeliuvannia v shchelopno-lytsevii khirurhii [Simulation computer modeling in maxillofacial surgery]*. Kyiv: Vydavnychiy dim «Askaniia» [in Ukrainian].

6. Malanchuk, V.O., & Chepurnyi, Yu.V. (2014). *Travmatychni poskodzhennia orbity i slozovidvidnykh shliakhiv [Traumatic injuries of the orbit and tear ducts]*. Bila Tserkva: PAT «Bilotserkivska knyzhkova fabryka» [in Ukrainian].

7. Kaidashev, I., Rasin, M., Selykhova, L., Borzykh, O.A., Dihtiar, N.I., Herasymenko, N.D., & Nevoit, H.V. (2015). *Pidhotovka likariv-stomatolohiv z pozytsii osvitnoho prostoru KhKhI storichchia [Training of dentists from the*

perspective of the educational space of the 21st century]. *Problemy ekolohii i medytsyny – Problems of Ecology and Medicine*, 19, 5-6, 22-23 [in Ukrainian].

8. Poplavska, S.D. (2013). Etyka profesiinoi vzaiemodii medpratsivnyka i khvoroho [Ethics of professional interaction between a medical worker and a patient]. *Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo – Computer-integrated technologies: education, science, production*, 11, 121-127 [in Ukrainian].

9. Rybak, V.A., & Kopchak, A.V. (2015). Suchasni mozhyvosti ta perspektyvy zastosuvannia CAD/CAM tekhnolohii v likuvanni khvorykh iz defektamy i deformatsiinykh kistok lytsevoho cherepa [Modern possibilities and prospects of using CAD/CAM technology in the treatment of patients with defects and deformations of the bones of the facial skull]. *Travma – Trauma*, 16(3), 71-78. Retrieved from: <http://www.mif-ua.com/archive/article/40904> [in Ukrainian].

10. Sheshukova, O., Udod, O., Ostapko, O., & Mruha, M. (2019). *Standart vyshchoi osvity Ukrainy. Druhyi (mahisterskii) riven. Stupin vyshchoi osvity «Mahistr».* Haluz znan 22 «Okhorona zdorovia». *Spetsialnist 221 «Stomatolohiia» [Standard of higher education of Ukraine. Second (master's) level. Degree of higher education: master's degree. Field of knowledge 22 – Health care. Specialty 221 – Dentistry]*. Kyiv: Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from: <<[HTTPS://MON.GOV.UA/STORAGE/APP/MEDIA/VISHCHA-OSVITA/ZATVERDZENI%20STANDARTY/2019/06/25/221-STOMATOLOHIYA-MAHISTR.20.01.22.>>](https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/221-Stomatolohiya-mahistr.20.01.22.>>) [in Ukrainian].

11. Malanchuk, V.O. (2011). *Khirurhichna stomatolohiia ta shchelopno-lytseva khirurhiia [Surgical dentistry and maxillofacial surgery]*. Kyiv: LOHOS [in Ukrainian].

Отримано 08.11.22
Рекомендовано 14.11.22

Електронна адреса для листування: hutor@tdmu.edu.ua